

Teisė, kalba ir teismo lingvistika migracijos kontekste: dviejų konferencijų apžvalga

Jūratė Ruzaitė

Vytauto Didžiojo universitetas
jurate.ruzaitė@vdu.lt

2021 m. rugsėjo 6–9 d. Alikantės universitete (Ispanija) vyko dvi su teise ir kalba susijusios tarptautinės konferencijos. Tarptautinė kalbos ir teisės asociacija (*International Language and Law Association*, ILLA) organizavo 5-ąją visuotinę ILLA konferenciją „Kalba ir teisė migracijos amžiuje“, kur ypatingas dėmesys skirtas teisiniams ir kalbiniais klausimams migracijos kontekste. Kaip ir paskutinėse dviejose konferencijose, prieš šią visuotinę konferenciją vyko jau trečioji ILLA organizuota Teismo lingvistikos konferencija (2021 m. rugsėjo 6 d.). Alikantės universitetas (AU), Europoje išsiskiriantis taikomosios kalbotyros srityje tiek studijų programų, tiek mokslinių tyrimų požiūriu, buvo puiki terpė tokiems susitikimams.

Tarptautinę kalbos ir teisės asociaciją (ILLA) 2007 m. įkūrė teisininkai-lingvistai Peteris Tiersma, Lawrence’as Solanas ir Dieteris Steinas. Šios jų iniciatyvos tikslas buvo suburti kalbininkų ir teisininkų tinklą visame pasaulyje ir taip apjungti kalbos ir teisės tyrimus. Šią asociaciją vienija požiūris, kad kalba nėra tik subjektas teisiniame kontekste ar teismo ekspertizės objektas, bet turėtų būti vertinama kaip pagrindinė šiuolaikinių konstitucinių valstybių komunikavimo ašis, tarpininkavimo priemonė sprendžiant visuomenės konfliktus ir teisinės metodikos esmė.

Kaip nurodo ir patys organizatoriai, teminis šių metų ILLA konferencijos akcentas – kalba ir teisė migracijos amžiuje – nulemtas pastarųjų metų migracijos tendencijų. Migracijai tapus pasauliniu reiškiniu (šiuo metu skirtingose pasaulio šalyse gyvena daugiau nei milijardas migrantų), šiuolaikinėse pasaulio visuomenėse nuolat kyla socialinių įtampų bei politinio nestabilumo. Klausimas, kaip elgtis su migrantais ir prieglobsčio prašytojais, jau kelerius metus vyrauja politiniame diskurse. Siekiant spręsti emigracijos ir imigracijos klausimus, buvo sukurti ir yra kuriami nacionaliniai bei tarptautiniai įstatymai, o kai kurie iš jų paskatino tarptautinį bendradarbiavimą migracijos srityje. Tačiau ir politiniame, ir apskritai viešajame diskurse, taip pat ir teisės aktuose pastebima diskriminacinių nuostatų migrantų atžvilgiu. Tad šios dvigubos ILLA konferencijos tikslas buvo sutelkti mokslininkus, dirbančius įvairiose srityse, tokiose kaip teisė, kalbotyra, žiniasklaida, daugiakalbystė, teisinis vertimas raštu ir žodžiu, pasidalyti savo nuomone ir išvalgomis apie įvairius šios plačios temos aspektus ir taip prisidėti prie praktinio problemų sprendimo.

Šio tarptautinio susitikimo svarbą ir temas, sėkmingai atspindinčias pasaulinę migracijos situaciją, konferencijos atidarymo kalboje pabrėžė ir AU rektorė prof. dr. Amparo Navarro. Ji pastebėjo, jog dėl politinių, ekonominių faktorių ir klimato kaitos intensyvėjanti migracija kelia neeilinių iššūkių teisės

pasaulyje, o kalbininkai yra reikalingesni nei bet kada. Kaip teigė A. Navarro, teisės ekspertams būtini kalbininkai, kalbininkams – įstatymai, o migrantams reikia ir kalbininkų, ir įstatymų.

Šios dvi ILLA konferencijos sukūrė puikią diskusijų platformą skirtingų pasaulio universitetų ir skirtingų disciplinų tyrėjams iš Australijos, Kanados, JAV, Lenkijos, Lietuvos, JK, Prancūzijos, Taivano, Vokietijos ir kitų šalių. Konferencija suvienijo lingvistus ir teisininkus – tą buvo galima matyti ir konferencijų atidarymo ceremonijose. 3-iają Teismo lingvistikos konferenciją atidarė Alikantės universiteto tarptautinių santykių prorektorė prof. dr. Rosa María Martínez Espinosa, Jaunųjų teisininkų asociacijos prezidentė Cristina Sirvent Alonso bei vienas iš ILLA įkūrėjų prof. dr. Dieteris Steinas (Heinrich-Heine universitetas, Diuseldorfas).

5-osios visuotinės ILLA konferencijos atidarymo ceremonijoje kalbas sakė Alikantės universiteto (AU) rektorė prof. dr. Amparo Navarro. Taip pat atidarymo ceremonijoje dalyvavo Tarptautinės kalbos ir teisės asociacijos (ILLA) Teisės skyriaus pirmininkas Francesas Olsenas, šios asociacijos Kalbos skyriaus pirmininkė ir pagrindinė konferencijos organizatorė Victoria Guillen-Nieto, taip pat AU prorektorė kultūros, sporto ir popamokinei veiklai Catalina Iliescu.

Trečiojoje teminėje ILLA konferencijoje, skirtoje teismo lingvistikai, pristatyti pranešimai tokiais temomis kaip autorystės nustatymas; konfliktai dėl prekių ženklų; plagijavimo nustatymas; nusikaltimai kalba; kibernetiniai nusikaltimai; klastojimo ir melo nustatymas; policijos apklausos ir kt. Pranešimuose aptartas kalbininko vaidmuo teismų praktikoje (pvz., kalbininkas gali būti pagalbininkas atliekant baudžiamąjį tyrimą, liudytojas-ekspertas teismuose ir pan.); taip pat teisininkų ir kalbos ekspertų bendravimas ir sąveika teismo procese bei teismo salėje; etika; dalyvavimas baudžiamosiose bylose ir kt.

5-ojoje visuotinėje ILLA konferencijoje, skirtoje teisinei lingvistikai (angl. *legal linguistics*) aptarti migrantų teisių klausimai itin skirtinguose geografiniuose regionuose ir socialiniuose kontekstuose. Temų įvairovė rodo ypatingą abiejų konferencijų organizatorių ir dalyvių dėmesį praktinėms problemoms. Pranešimų temos apėmė itin platų sudėtingų klausimų spektrą, išskirta net dešimt teminių grupių, kuriose aptartos šios temos: kalba kaip žmogaus teisių problemų atspindys teisėje ir teisiniame diskurse; kalbos ir teisės nelygė, diskriminacija ir smurtas; eksperimentiniai požiūriai į kalbą, teisę ir žmogaus teises; migrantų kalbos teisės; teisinis aiškinimas; teisės filosofija; teisinio diskurso pragmatika; saviraiškos laisvė mene; analitiniai požiūriai į teisinį diskursą; diskurso analitiniai požiūriai į galią ir teisingumą; istorinės teisinės pragmatikos perspektyvos. Kiekvienai šių temų skirta atskira teminė sesija.

Plenariniai pranešėjai, tarp kurių – kalbininkai, teisės praktikai ir tyrėjai, aptarė teorinius, metodologinius, praktinius teismo lingvistikos bei teisinės lingvistikos klausimus bei praktinius teisminių praktikų aspektus.

Teismo lingvistikos konferencijos plenarinė pranešėja prof. dr. Janeta Ainsworth (pristačiusi pranešimą „Kai melas nelaikomas melagingu teiginiu: kalbiniu požiūriu intriguojantis bendrosios teisės šmeižto pasaulis“) kalbėjo apie šiuolaikiniam viešajam diskursui itin būdingus žalingus melagingus pareiškimus ir teisinių priemonių poreikį netiesą skleidžiančių asmenų atskaitomybei nustatyti bei nuo melo nukentėjusiems apginti. Remdamasi teismų praktikos pavyzdžiais, Janeta Ainsworth pateikė argumentus, kaip šmeižimą apibrėžiančios įstatymų formuluotės galėtų būti perrašytos, kad veiksmingiau tarnautų teisingumui.

Visuotinėje ILLA konferencijoje plenarinius pranešimus skaitė:

- Diana Eades (Naujosios Anglijos universitetas, Australija)
Circumstances, context and contextualisation: addressing referentialism in law's approach to language

- Janeta Giltrow (Britų Kolumbijos universitetas, Kanada)
Language-based methods for the study of discrimination and prejudice
- Teunas van Dijkas (Pompėjos Fabra universitetas, Barselona)
Aspects of social movement discourse
- Antonio Dovalis (Alikantės universitetas)
Hate speech in Spain: Limits in criminal law and practice
- Monika S. Schmid (Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)
Language analysis for the determination of origin: Linguistic and legal problems

Kaip savo kalboje „Aplinkybės, kontekstas ir kontekstualizavimas: referencializmas teisės požiūryje į kalbą“ pastebėjo Diana Eades, jau daugiau nei pusę amžiaus teisės srities mokslininkai ir praktikai, kalbininkai, vertėjai pripažįsta, kad daugeliui žmonių sunku suprasti teisinę kalbą. Tą rodo ir pastarųjų keturių dešimtmečių Paprastosios kalbos judėjimas (*The Plain Language Movement*). Tačiau, kaip pabrėžė pranešėja, teisės kalbos ir supratimo problemos yra daug gilesnės nei leksinis, gramatinis ir struktūrinis teisės tekstų sudėtingumas. Ypač svarbu pergaltuoti dominuojantį referencializmo požiūrį į kalbą ir reikšmę, kuriuo per dažnai pasikliaujama teisės srityje. Kad būtų išvengta šio ribojančio požiūrio, pranešėja ragino permąstyti kalbą ir reikšmę iš sociolingvistikos perspektyvos ir atsižvelgti į sociolingvistikos įtvirtintą konteksto sampratą.

Pranešime „Kalba pagrįsti diskriminacijos ir nuostatų tyrimo metodai“ Janet Giltrow, remdamasi pavyzdžiais iš Kanados baltųjų naujakurių teisinės kultūros indėniškumo atžvilgiu ir pavyzdžiais iš šiuolaikinės žiniasklaidos apie du nesenus teisinius įvykius, siūlo analizuoti tekstuose pasireiškiančią diskriminaciją remiantis Grice'o modeliu ir jį išplėtojusios bei įtvirtinusios relevancijos teorijos perspektyva.

Teunas van Dijkas aptarė socialiniams judėjimams būdingus diskurso ypatumus. Šie judėjimai plačiai tirti sociologijoje, tačiau itin menkai analizuoti iš diskurso perspektyvos. Remdamasis išvalgomis, kilusiomis vykdant ilgalaikį, daugiadisciplininį socialinių judėjimų, jų diskurso ir suvokimo projektą, Teunas van Dijkas nagrinėjo *Refugees Welcome* judėjimui būdingus solidarumo diskurso ypatumus, išryškėjusius keliose Vakarų Europos šalyse, po 2015 m. priėmusiose šimtus tūkstančių pabėgėlių.

Profesorius dr. Antonio Dovalis Paisas pranešime „Neapykantos kalba Ispanijoje: baudžiamosios teisės ir praktikos ribos“ aptarė neapykantos kurstymą ribojantį įstatymą Ispanijoje, išryškindamas opiausias su šiuo įstatymu susijusias klausimas, kurie, beje, kyla ir kitose šalyse, kur taikoma baudžiamoji atsakomybė už neapykantos kurstymą. Ispanijos teismų praktikoje prieštaringai vertinama neapykantos kalbos atvejais taikoma baudžiamoji teisė ir keliami klausimai, kaip nustatyti tokio nusikaltimo priežastis ir kategorijas, kaip įvertinti „neapykantos nusikaltimų“ apimtį. Problemos taip pat kyla renkant nusikaltimo įrodymus, nustatant neapykantos raiškos motyvą, nustatant baudžiamosios bausmės dydį ir išlaikant bausmės proporcingumą. Nustatant nusikaltimo motyvą, būtina atlikti kalbos analizę, įvertinti diskurso aplinkybes, tad būtina teisininko ir kalbininko sinergija. Kaip pastebėjo pranešėjas, neaiški ir pati įstatymo formuluotė, kurioje išvardijami neapykantos kalbos pavyzdžiai (pvz., diskriminacija, grasinimas, raginimas susidoroti), kas lyg ir turėtų NK apibrėžimą sukonkretinti, tačiau sukelia dar daugiau painiavos dėl išvardytų kategorijų neapibrėžtumo. Diskutuotina ir tai, ar užtenka ištarti pasakymą su tam tikru neapykantos motyvu, bet nesitikint jokio žalingo poveikio, kad toks pasakymas būtų kvalifikuojamas kaip nusikaltimas. Tai yra esminiai klausimai, kurie kelia tam tikro nestabilumo ir neapibrėžtumo teismų praktikoje, tad itin svarbu apmąstyti šiuos klausimus, norint žinoti baudžiamosios teisės galimybes ir ribas kovojant prieš tokį elgesį.

Monika S. Schmid plenariniame pranešime „Kalbos analizė kilmei nustatyti: kalbinės ir teisinės problemos“ aptarė asmens kilmės nustatymo iššūkius, kylančius dėl to, kad prieglobsčio prašytojai paprastai neturi dokumentų (gimimo liudijimo, paso ar kt.), patvirtinančių jų kilmę ir persekiojimo faktą. Tais atvejais, kai pasakojimas kelia abejonių, asmens kilmę nustatyti kai kurios šalys taiko prieštaringai vertinamą kalbos analizės metodą (*Language Analysis for the Determination of Origin*, LADO). Metodas paremtas interviu, per kurį prieglobsčio prašytojas kalbinamas ta kalba, kuri galimai atitinka jo nurodytą kilmę, tikintis pagal vartojamos kalbos ypatumus ją paneigti ar patvirtinti. LADO metodiką nuo pat pradžių griežtai kritikavo įvairių kalbotyros šakų specialistai (teismo lingvistikos, kontaktinės lingvistikos, sociolingvistikos ir kitų), teisės mokslininkai bei praktikai. Monika S. Schmid, prisidėdama prie šių skirtingų specialistų diskusijos, kritiškai ir konstruktyviai apžvelgė šių diskusijų kertinius argumentus, LADO metodo ribotumą, kartais iš jo kylančias kuriozines situacijas, argumentuotai ragindama tokios praktikos atsisakyti, kad būtų užtikrinta sąžininga ir patikima pabėgėlių kilmės nustatymo praktika.

Kadangi kiti pranešimai vyko dešimtyje skirtingų teminių grupių, jų visų detaliau aprašyti nepavyks, tačiau bent trumpai galima apžvelgti vieną teminę grupę – „Kalbos ir teisės nelygybė, diskriminacija ir smurtas“. Daugiausiai dėmesio šioje grupėje skirta neapykantos kurstymo tyrimams, dalis kurių buvo labiau orientuoti į empirinę analizę, kiti buvo labiau teoriniai. Šioje grupėje pristatytuose empiriniuose tyrimuose kalbėta apskritai apie smurtą („Violence“, pranešėja Weronika Mincewicz-Podrecka), apie tipinius prieš migrantus nukreiptos neapykantos kalbos bruožus, analizuojant juos iš nemandagumo teorijos perspektyvos („Conventional Features of Cyberhate Targeting Migrants in Lithuania“, pranešėja – Jūratė Ruzaitė), neapykantos žinutės siuntėjo atsakomybę už grasinimus („Levels of Sender Responsibility for Expression of Harm in Threats and Hate Speech“, pranešėja – Tanya Karoli Christensen).

Į labiau teorinius aspektus orientuoti pranešimai daugiausiai dėmesio skyrė neapykantos kurstymo apibrėžimui, jo neveiksmingumui skirtingose jurisdikcijose bei siūlė teorinius ir praktinius problemos sprendimus. Victoria Guillén-Nieto (Alikantės universitetas) pristatė neapykantos kurstymo įstatymų apžvalgą ir analizę skirtingose jurisdikcijose: tarptautinėje teisėje, bendrojoje teisėje, civilinėje teisėje, Europos teisėje ir nacionaliniuose įstatymuose, grįždama ir prie prof. dr. Antonio Doval Pais išsakytos pozicijos dėl neaiškios NK įstatymo formuluotės Ispanijoje (pranešimas – „Hate Speech: A Macro-Act of Group Harassment?“). Esamos neapykantos kurstymo įstatymų formuluotės sunkiai gali būti veiksmingos teismų praktikoje dėl savo neapibrėžtumo. Kad įstatymai taptų veiksmingesni, remdamasi van Dijke teoriniu modeliu, Victoria Guillén-Nieto siūlė neapykantos kurstymą priskirti sudėtiniam priekabiavimo makroaktui, kurį sudaro įvairūs šnekos aktai, diskriminuojantys tikslinę grupę ir taip žeminantys jos orumą.

Fabienne Baidier (Kipro universitetas) siūlė neapykantos kalbą apibrėžti taip, kad įstatymas veiktų kaip socialinių pokyčių ir susitaikymo visuomenėje įrankis (pranešimas – „Hate Speech: An Expressive or a Performative Speech Act? Some Answers from a Discourse Analysis Perspective“). Šiame pranešime pabrėžta ir priešintis neapykantos kurstymui bei neapykantos neutralizavimo svarba.

Tiesiogiai su neapykantos kurstymu nesusiję pranešimai šioje teminėje grupėje aptarė lytinio priekabiavimo JAV aukštajame moksle teisinius aspektus („Claiming Broken Promises in U.S. Higher Education: Evaluating the Effect of Asserting Promissory Estoppel on a Title-IX-Based Disciplinary Action“, pranešėjas – Manuel Triano-López); paradokšą, kai diskriminaciją siekiantys mažinti įstatymai patys diskriminuoja ginamas grupes („When Laws Discriminate instead of Introducing more Equality“, pranešėja – Beatrice Fracchiola); imigrantų atvaizdavimą Ispanijos spaudoje („A Critical Discourse Study of the Portrayal of Immigrants as Non-Citizens in a Sample from the Spanish Press“, pranešėja – María Martínez-Lirola); prieglobsčio prašytojų nužmoginimą („Dehumanising Asylum

Seekers: Discriminatory Ontologies of Immigration in US Regulatory Procedures at the Mexico-US Border“, pranešėja – Hilary Parsons Dick); kalbos ideologiją, diskriminaciją ir nelygybę Taivano teisiniame diskurse (Ting-Wei Zhang pranešimas „When They Immigrated in, Our Language Was Wiped Out: Examine the Inequality and Language Ideology of Legal Discourse through Public Insult Cases in Taiwan“).

Konferencijos metu pristatytos ir dvi naujai išleistos knygos, galinčios sudominti skirtingų sričių specialistus, ir praktikus, ir teoretikus: Victorios Guillén-Nieto ir Dieterio Steino redaguota studija *Language as Evidence: Doing Forensic Linguistics* (Palgrave Macmillan), kur pateikiama išsami šiuolaikinės teismo lingvistikos apžvalga, bei Janet Giltrow, Frances Olsen ir Donato Mancini redaguotas straipsnių rinkinys *Legal Meanings: The Making and Use of Meanings in Legal Reasoning* (Berlin: De Gruyter), kuriame analizuojama, kaip teisė kuria reikšmes ir kaip reikšmės kuria teisę.

Pabaigoje reiktų pastebėti, kad, ko gero, per pranešimus ir diskusijas buvo iškelta daugiau klausimų nei rasta atsakymų, tačiau neabejotinai tokie praktikus ir tyrėjus vienijantys taikomosios kalbotyros renginiai svarbūs kuriant sinergiją tarp skirtingų sričių ekspertų, o bendras veikimas prasideda nuo bendro probleminių klausimų kėlimo. Dalinimasis iššūkiais ir įžvalgomis padeda geriau ir kompleksiščiau suprasti tiriamąsias teorines ir / ar praktines problemas, pažvelgti į jas per daugiasluoksnius pjūvius, kad galiausiai būtų rasti ir problemų sprendimo būdai. Teminis rakursas, pvz., dėmesys migracijos kontekstui, leidžia prisidėti prie svarbių visuomenės iššūkių geresnio supratimo bei sprendimo. Per vykusių pasidalijimus išryškėjo jautrūs ir sudėtingi, bet sunkiai atsakomi klausimai dėl stigmatizuotų terminų anglų kalboje (pvz., *non-citizen*, *immigrant*, *illegal alien*), diskriminuojančių teisminių praktikų ir metodų, neaiškių ar teisinę nelygybę įtvirtinančių įstatymų formuluočių, autorystės nustatymo būdų, kalbos politikos ir ideologijų. Sunkiems klausimams nėra lengvų atsakymų, bet tokie renginiai suteikia platformą jiems rasti kuriant bendrų tikslų vienijamų ekspertų tinklus.

Daugiau informacijos apie abi konferencijas bei visų pranešimų santraukas galima rasti konferencijos svetainėje <https://illaconferences2021.ua.es/en/general-conference>.